

Султангалієв Д. О.
<https://orcid.org/0000-0003-3384-4667>

КРИТИЧНІ ПОТЕНЦІАЛИ ФІЛОСОФІЇ КУЛЬТУРИ ГЕОРГА ЗІММЕЛЯ

У цій статті філософію культури Георга Зіммеля інтерпретовано як теорію, що може бути застосована для критичного погляду на культурну та політекономічну ситуацію сучасності. Така інтерпретація дає змогу реактуалізувати доробок німецького філософа у контексті сучасної критичної думки. Вона базується на аналізі суті та взаємовідношення таких двох ключових концептів Зіммелевої філософії культури, як «трагедія культури» та «конфлікт культури». Додаткове підґрунтя для такого прочитання склало Зіммелеве розуміння суб'єкта: мислитель відмовляє йому в абсолютній суверенності і стверджує його постання лише під впливом об'єктів культури. «Трагедія культури» може бути розглянута як теорія, що розвінчує «суверенного суб'єкта», про що йдеться Діні та Майклу Вайнштайнам у роботі «Postmodern(ized) Simmel». Інтерпретація Зіммелевої теорії культури як критичної щодо свого об'єкта дає змогу аналізувати з позицій цієї теорії різноманітні явища, що притаманні сучасній культурі. Йдеться, по-перше, про капіталістичний лад, який завдяки своїй саморегуляції є абсолютно відчуженим об'єктом і стимулятором кількісного поширення об'єктів культури; по-друге, про владне взаємовідношення об'єктів культури і рівень впливу одних об'єктів на розвиток та поширення інших, що дає змогу поглянути, як ті чи ті культурні явища трансформують культуру в цілому; по-третє, про релятивізацію дійсності та цінностей і роль, що належить у цьому процесі феномену грошей. Наостанок розглянуто трансформацію ролі суб'єктів у процесі творення об'єктів культури. Ця трансформація постає як ефект поміщення «трагедії» та «конфлікту» культури в одну площину сучасності, внаслідок чого імпульс до відтворення об'єктивної культури вже не може бути забезпечений суб'єктивним імпульсом. При цьому темпи розростання об'єктивної культури не спадають, тож ключові об'єкти культури беруть на себе також і функцію цього імпульсу.

Ключові слова: Георг Зіммель, філософія культури, критична теорія, відчуження, капіталізм, суб'єкт.

Як філософ Георг Зіммель відомий значно менше, ніж як соціолог, тож його філософський доробок досліджують значно менше, ніж філософський доробок більш іменитих, але близьких йому за духом сучасників, як-от Макс Вебер, Вальтер Беньямін, Анрі Бергсон. Ба більше, у значній частині досліджень, що присвячені його філософуванню, підтримується уявлення про консервативний, антропоцентричний і радикально-модерний стиль останнього. Наш задум є протилежним: маючи на меті реактуалізацію Зіммелевої філософської думки, ми намагатимемось, по-перше, виявити критичний потенціал запропонованого ним розуміння культури, по-друге, застосувати цей потенціал щодо ситуації сучасності.

У своєму есеї 1911 року «Поняття і трагедія культури» Георг Зіммель розробляє концепт «трагедії культури», який можна назвати ключовим для усієї його філософії культури (Simmel, 1919, р. 224). Ядром цього концепту постає розрізнення поміж «душею» (*Seele*) та «духом» (*Geist*).

«Душа» є суб'єктивним виявом життя, невпинно рухливою та завжди містить у своєму теперішньому стані зародки майбутнього, завдяки чому вона завжди є дечим більшим, ніж собою в певний момент. Отже, «душа» дуже близька за своєю суттю до бергсогнівської «свідомості» (*la conscience*), яку той обґрунтовує у своїй ранній роботі «Досвід щодо безпосередніх даних свідомості» (Bergson, 2013, р. 11). «Дух» же є сукупністю усіх культурних явищ, творів, установ, які породжує людство. Трагедія культури – культурне відчуження духу і його статичних, стабільних форм від триваючої та мінливої душі та неминуча постійна взаємодія цих протилежностей. Дух створює незчисленні породження, що продовжують своє самостійне існування, незалежне як від душі, що їх породжує, так і від тих, що їх сприймають або заперечуватимуть. Відчужені від життя культурні явища та світ створених людиною об'єктів генеруються або за допомогою певної не-творчої кооперації, і тоді відпочатково є відчуженими від творців, або ж у створеному

конкретним автором об'єкті завжди є щось, що він туди не вкладав, але що зчитуватиметься тими, хто його сприйматиме. Ще однією складовою «трагедії культури» є те, що у важливій для Зіммеля бінарній опозиції засобу і мети постійно відбуваються розлади, і культурні форми, що так чи так були засобами, які мали призвести до чогось, видають себе за кінцеву мету.

Іншим важливим концептом для Зіммелевої теорії є «конфлікт культури», він відрізняється від концепту «трагедії культури», адже виходить із неможливості подальшого продуктивного протистояння життя та відчужених культурних форм. Відбувається це через усвідомлення, що незбіг життя та відчужених форм є проблемою не конкретних форм, а проблемою онтологічного рівня та імпліцитної суперечливості. З цього усвідомлення випливає ворожість, яка формується не щодо певних конкретних культурних форм, а щодо культурних форм як таких. У часи конфлікту настає епоха виродження культури, тобто з'являється культура, що несе в собі вимирання форм як таких через зневіру у їхній прогресивній мінливості (Simmel, 1921, p. 5).

Тож коли мова йде про модерну кризу, або ж конфлікт, варто розуміти, що дефініція, якою послуговується Г. Зіммель, є специфічною у тому, що для нього модерн є вже розвінченням наївності всупереч загальнопоширеному уявленню про нього як про, навпаки, час великих нативів.

Не-суверенність суб'єкта

Підґрунтям для критичності Зіммелевої філософії, яке багато в чому визначає її подальші аспекти, є позбавлення суб'єкта його суверенності. Така операція може видаватися цілком очевидною для сучасної континентальної думки, але не є такою для початку ХХ століття.

Суб'єкт і об'єкт, на думку Зіммеля, розвиваються у культурі через їхню неминучу і постійну взаємодію, що проявляється у двох формулах: світ об'єктивної культури генерується суб'єктами, а для суб'єкта культура – це рух від душі потенційної до душі актуальної через зовнішній світ із його множиною культурних об'єктів. Задля самоконституювання суб'єкту потрібна сфера відчужених об'єктів, що, як інакшобуттєві форми, керовані своєю автономною логікою, захоплюють суб'єкта. Тобто хоч відчуження поміж віталістичним суб'єктом та автономними культурними об'єктами нібито загострює дуалістичний антагонізм поміж ними, але водночас

Зіммель претендує на зняття самого антагонізму в цьому пікові дуалізмі, що відбувається завдяки їх широкому взаємовпливу.

Моделюючи цю схему від суб'єкта через світ об'єктів до іншого (розвиненого) суб'єкта, Зіммель відкидає як наївний есенціалізм, так і наївний антиесенціалізм. Суб'єкт не є ані суверенним самобудівником, ані довільним накопиченням ознак епохи, конфігурацією теперішньої об'єктивної культури. Зіммель водночас і визнає об'єктивну культуру та її значну (все ж таки, навіть першочергову) роль у формуванні суб'єкта, адже саме через неї доводиться «продиратися» суб'єкту у своєму самоконституюванні, і разом у суб'єкта залишається частина автономності та акторства у цьому рухові до себе ж.

Діна та Майкл Вайнштайни у своїй роботі 1993 р. «Постмодернізований Зіммель» зазначають, що філософія культури Зіммеля є не так роботою про культуру, як місцем смерті «романтичного суб'єкта» (Weinstein, & Weinstein, 1993, p. 203). Це обґрунтовується тим, що трагедія культури, на їхню думку, має виражено бінарну структуру, адже спершу Зіммель створює такий собі віталістичний ідеал романтичної суб'єктивності, а потім сам же унеможлиблює його. Можна припустити, що це унеможливлення відбувається через продукування його внутрішньою структурою антагоніста, який заводить суб'єкта в «патову ситуацію», адже без нього, без цього суперника у вигляді світу об'єктів культури, неможливе становлення суб'єкта, а за його наявності неможлива його самостійність. Вайнштайни виділяють три можливі постромантичні стратегії суб'єктивності. По-перше, це стратегія вітального повстання, постмодерно-нігілістичного щодо культурних форм, яке Зіммель демонструє у есеї «Конфлікт сучасної культури». По-друге, це стратегія остаточного розчинення у поліфонії впливів різних культурних форм, відпускання ситуації свого становлення суб'єктом у «вільне плавання» безлічі об'єктів. По-третє, це підпорядкування суб'єктивності об'єктивності заради власного вдосконалення, але вже не у формі способу існування романтичного суб'єкта, а шляхом набуття кількох ідентичностей та мікростратегій залежно від доступних культурних ресурсів у ситуації конкретного суб'єкта. Третю стратегію автори позиціонують не просто як збалансований варіант суб'єкта, а як такий собі кордон поміж культурною залежністю та вітальним бунтом (Weinstein, & Weinstein, 1993, p. 221). Цей прикордонний суб'єкт може існувати в збалансованому режимі, або ж в розбалансованому. Здебільшого він не ладний бути

стабільним і збалансованим, хаотично перемикаючись поміж режимами залежності від об'єктивної культури та вітальним повстанням. Він ніби розривається поміж двома шизоїдними полюсами – депресивним та параноїдальним, напругу яких він не здатен витримати, пролягаючи поміж ними кордоном. Коли ж прикордонний суб'єкт «набирається сили», він стає суб'єктом, здатним існувати в культурі, не вдаючись ані до віталістичного нігілізму, ані до повного підпорядкування об'єктивній культурі. Такий суб'єкт відмовляється від вітального бунту проти об'єктивної культури, але не відмовляється від суб'єктивної ролі у бриколажному становленні зі взаємодії з об'єктами. Ця роль теж полягає у певному відчуженні суб'єкта від себе ж, тому що участь у бриколажному проектуванні себе – це створення себе як певного образу, складеного з різних дрібніших рис інших образів, ідеологем, штампів чи виходів за їх межі, що відповідає Зіммеєвому уявленню про становлення суб'єкта через переживання впливів об'єктивних культурних форм.

Культурна логіка об'єктів зумовлює як саму специфіку існування тих чи тих культурних форм, так і перспективу еволюції всієї об'єктивної культури і появу подальших об'єктів, а також способи спротиву вітальній динаміці. Одним із головних інструментів такого спротиву є підміна мети засобом, у такому разі культурна форма, на якій зосереджується суб'єкт, справляє на нього враження остаточного та самоцінного явища, що не є інструментом для «чогось ще», а саме потребує інструментів для розкриття суб'єктом своєї унікальної логіки. Наприклад, у техніці її іманентний порив до розвитку проявляється шляхом появи необхідності створення певних технічних об'єктів тільки з інших технічних об'єктів, а не з чистої людської потреби.

Місце капіталістичного ладу в системі Зіммеля

Зіммеєль, як і Маркс, розмірковуючи про культуру, звертається до феномена відчуження. На відміну від Марксової оптики, спрямованої, перш за все, на явище накопичення капіталу та його вплив на економічні та антропологічні конфігурації культури, для Зіммеєля першочерговим є вплив економічного ладу на трансформації взаємодії вітального суб'єкта та культурних об'єктів. На думку Кемпеля, такий підхід Зіммеєля можна розглядати і як альтернативу поглядам Маркса й Енгельса, і як важливі корективи, що підкреслюють неочевидні культурні наслідки різних явищ, властивих капіталістичному ладу.

Якщо проаналізувати феномен капіталістичного ладу з позицій зіммелівської, а не марксовської оптики, спостерігаємо збереження значного критичного потенціалу. Власне з цієї позиції сучасний пізній капіталізм видається радикальним «примножувачем сутностей», який завдяки притаманному йому явищу перевиробництва посилює темпи створення товаризованих культурних форм, логіка розвитку залишається все так само об'єктною. Окрім цього, майже досконалим у своєму відчуженні об'єктивним явищем є і сам сучасний капіталізм завдяки його саморегуляції, а отже, потужно вираженій автономії культурного явища. Кемпель теж вбачає одну з причин загострення «трагедійності культури» у специфіці чинного економічного ладу: «Він (Зіммеєль. – Д. С.) стверджує, що, даючи кожній людині всього лише незначне уявлення про розмаїття потенційних цілей та планів, котрі ніколи не будуть досягнені, швидкий темп життя при капіталізмі породжує цей “суб'єктивізм сучасності” з його глибокими тривогами та скептичністю» (Kempl, 2019, p. 59). Щоб уникнути непорозуміння поміж тиском на суб'єкта світу об'єктів та «суб'єктивізмом», про який ідеться Кемпелю, варто зауважити, що під «суб'єктивізмом» він має на увазі те, про що йдеться Зіммеєлю у «Конфлікті сучасної культури», а саме – нігілістичну зневіру суб'єкта у будь-яких культурних формах і в їхній прогресивній мінливості, що є вже однією зі стратегій подолання «трагедії культури» (Simmel, 1921, p. 5).

У невеличкому есе «Криза культури» знаходимо у Зіммеєля таку цитату: «Відповідно, існує дві серйозні небезпеки зрілих та перезрілих культур. Вони, з одного боку, полягають у тому, що засоби життя перевершують за своїм значенням його цілі, і тим самим сума засобів привласнює собі психологічний статус кінцевих цілей; з іншого боку, об'єктивні формування культури здобувають самостійний, підкорений фактичним нормам розвиток і тим самим стають не лише чужими щодо суб'єктивної культури, а й прогресують із такою швидкістю, що вона їх наздогнати не здатна» (Simmel, Die Krisis). Цікавим у цій цитаті є виділення з-поміж об'єктивних культур «перезрілих» (*überreifer*)! Ці перезрілі культури об'єднують у собі дві ознаки – кількісне домінування об'єктивної культури над суб'єктивною і підміну засобів і мети. Ці ознаки водночас є необхідними для Зіммеєвого теоретизування культури і, очевидно, властиві нашій сучасності. «Перезрілість» здається дуже влучним концептом, якщо мова йде про політекономічний лад сучасності, адже це резонує з марксистським

уваленням про виняткову тимчасовість і перехідність капіталістичного ладу. Тож такій перерзлій структурі лишається лише необмежене, але диспропорційне нагромадження об'єктів та постійні підміни засобу і мети, що власне і породили такі стрижневі явища сучасної культури, як культ споживання або неоліберальна ідеологія (відмінність якої від ліберальної саме у погляді на засоби останньої як на мету).

Франкфуртці діагностують, що в часи після «фордистської революції» люди трансформувалися у такі собі «машини бажань», ідентичність яких визначається пасивним споживанням масово вироблених товарів (Jeffries, 2016, р. 78). Слід Зіммелевої ідеї про захоплення об'єктивними культурними формами вітальних суб'єктів відчувається в ідеї поглинання культурною індустрією людського дозвілля, для якого від вітального суб'єкта вимагається набагато пасивніша (за виробничу) позиція споживача. Ця позиція споживача все ще може бути проінтерпретована як необхідність вітального поштовху для відтворення об'єктивною культурою себе ж, але стимульована вже шляхом генерування для суб'єкта додаткових потреб.

Лукач і Фромм розширюють перелік явищ, що відчужуються від вітального суб'єкта, і вже якості та здібності людини стають тим, чим людина володіє, а отже, що може бути відчуженим від неї (Jeffries, 2016, р. 62). Говорячи мовою теорії Зіммеля, зона впливу об'єктів за допомогою ринкових впливів на культуру розширюється, відбираючи на свою користь властивості, що раніше належали суб'єктові. Оречевлення окремих складових суб'єкта, так само, як і товарний фетишизм, є окремими випадками відчуження, тож також можуть бути пояснені схемою «трагедії культури». А на думку Габермаса, Лукач застосовує концепт оречевлення щодо феноменів деформації буржуазного повсякдення, зокрема завдяки тому, що Зіммель уже розглянув марксівське відчуження праці як один із випадків відчуження вітального суб'єкта від культури об'єктів і у такий спосіб розширив межі можливості використання цього концепту (Habermas, 1998, р. 427).

Різниця поміж розвитком суб'єктивної культури й об'єктивної на користь другої, а також поширення культурної релятивізації збільшується не лише за рахунок розподілу праці, а й завдяки зростанню об'єму та всеохопності грошової економіки. Тож Зіммель виносить вердикт, що чим більшу роль у житті суспільства відіграють фінансові відносини, тим більш свідоме життя виявляє всевідносність навколишнього світу

(Simmel, 2017, р. 583). Гроші, якщо послуговуватися Зіммелевою теорією, є квінтесенцією властивості речей отримувати значення завдяки взаємовідношенням одна з одною, а також інструментом, що матеріалізує людську незалежність від вузького обмеження середовищем потенційної діяльності, а також саму динамічність соціального світу. Природа грошей як матеріалізації соціального зв'язку ще інтенсивніше проявляється у сьогоденні, адже технології (у найширшому значенні цього слова) сучасності прискорюють темпи встановлення фінансових зв'язків поміж різноманітними суб'єктами та об'єктами до небачених рівнів. Нині ми можемо спостерігати такі складні й майже миттєві ланки взаємозв'язків, як, наприклад, вплив коливання фондової біржі через хворобу власника компанії на життя робітника іншої компанії в країні «третього світу».

Тож, окрім цього емансипативного аспекту, тобто позбавлення від строгого есенціалізму об'єктів, у визначенні грошей як джерела релятивізації можна знайти й інший аспект. Тут варто згадати набагато пізнішу та радикальнішу концепцію економіки як ядра релятивізації ситуації сучасності, а саме – першу главу бодріярівської роботи «Символічний обмін та смерть». (Baudrillard, 2009, р. 352). У цій праці автор обґрунтовує концепт структурної революції цінності і застосовує його для аналізу сучасності. Варто почати з того, що Жан Бодріяр виділяє два аспекти у класичному взаємовідношенні знаків. Це структурний і функціональний виміри: перший свідчить про те, що знак має якусь предметну відповідність, другий про те, що всі знаки обмінюються на всі інші знаки. Їх взаємопов'язаність характерна для «класичної конфігурації знака», який підпорядкований ринковому закону вартості. Референційна вартість знищується на користь структурної гри цінностей, за якої цінність уже не є представником якогось явища, натомість послуговується повною відносністю, комбінаторикою та симуляцією. Симуляцією в тому сенсі, що всі знаки все ще обмінюються на всі, але не на об'єкти реального. Для знака така ситуація є емансипацією від потреби щось репрезентувати, що створює ситуацію гри пустих означників. Так само і грошовий знак, що пускається у неприв'язані ні до чого грошові спекуляції, які є новою основою економічних процесів замість потужностей виробництв чи золотих резервів (Baudrillard, 1976, р. 16). Не зважаючи на те, що Бодріяру йдеться саме про пізній капіталізм, а Зіммелева «Філософія грошей» написана ще у 1900 р., ключова ідея бодріярівського

концепту «структурної революції цінностей», а саме, відривання явища цінності від будь-яких фізичних об'єктів і відпускання її «у вільне плавання», дуже близька до ідеї Зіммеля, що гроші стають тією вузловою сутністю всевідносності, що позбавляє об'єкти їх імпліцитної есенціальної цінності. Бодріярова модель суттєво відрізняється від Зіммелевої окрім радикальності тим, що Бодріяр виявляє цю всевідносність і її артикуляцію сучасною економікою саме на рівні знаків, тоді як у Зіммеля вона існує на рівні сутностей та їх взаємовідносин. Наголошення на ролі грошей у релятивізації культури гарно простежується у цьому нібито дуже простому уривку з есею «Великі міста і духовне життя»: «Великі міста здавна були центрами грошового господарювання, оскільки різноманітність і зосередження в них обміну надало знаряддю обміну (грошам. – Д. С.) такого значення, яке воно навряд чи досягло б у селі за вбогості його обмінних відносин. Але грошове господарювання і переважання розсудливості перебувають у дуже тісному зв'язку одне з одним. Їм обом властиве конкретне ділове ставлення до людей та речей, за якого нерідко формальна справедливість поєднується з безжальною жорстокістю» (Simmel, *Die Großstädte und das Geistesleben*). Ось це наголошення Зіммеля на формальності справедливості, що властива культурі «грошового господарювання», є прикладом того, як світ фінансів відриває формальні правила (навіть такі, як справедливість) від об'єктів дійсної несправедливості і переносить ці правила у всевідносність. У цьому випадку цей переніс полягає у самій трансформації справедливості з чесноти, більш або менш притаманної певній конфігурації дійсності, у ліберально-юридичну площину, підпорядковану «світу фінансів».

Те, про що Зіммель писав із певною метафізичною метафоричністю на початку ХХ ст., стало чи не буквральними реаліями другої половини століття, адже розвинене ринкове суспільство – це влада об'єктивно-анонімізованих механізмів економіки, конвеєр культурних об'єктів, що вже є не просто різноманітною масою, а нашаруванням копій і симуляцій, з-поміж яких уже не так і просто знайти оригінал. Отже, «культурна логіка капіталізму» крізь призму теорії культури Зіммеля може бути витлумачена як одна з культурних форм, котра акумулює темпи розвитку (особливо кількісного) та еволюції інших культурних форм. Суть цієї акумуляції полягає в тому, що крім логіки розвитку та спадковості самого об'єкта, існує логіка іншого об'єкта, що чинить неабиякий вплив на його темпи та напрями

розвитку. В такому разі, серед кількох можливих напрямів розвитку критерієм відбору є не іманентна сутність, «генетика» об'єкта, а логіка, властива сутності ринку. Тож явище капіталістичного ладу, що, безперечно, в системі Зіммелевої термінології є одним з об'єктів, водночас є своєрідним метаоб'єктом. Погляд на сучасність крізь призму Зіммелевої філософії наштовхує на проблему, яку власне Зіммель не зачіпає безпосередньо, але яка постає зі сформульованих ним положень. Хоч він і пише про те, що в іманентну логіку форм закладено шляхи появи наступних об'єктів, його розуміння їхньої спадковості досить лінійне, натомість критичний потенціал його філософії сягає апогею при формулюванні питання взаємовідношення різних культурних змістів. Та чи властиве взагалі подібне формулювання щодо міжоб'єктних відносин Зіммелевій філософії?

Олле Пигтинен, покликаючись на розмірковування Кракауера про Зіммеля, зазначає, що одна з ключових властивостей Зіммелевої думки – це те, як Зіммель вдається до релятивізації соціальних і метафізичних явищ: «Як зазначає Зігфрід Кракауер, однією з “фундаментальних цілей” Зіммеля постає позбавити кожне духовне або інтелектуальне явище від хибного образу буття-в-собі і показати, як воно вмонтоване в ширший контекст життя» (Puuyhtinen, 2009, p. 265). Ця вмонтованість у ширший контекст життя і є визначеністю об'єкта через інші. Тож, спираючись на Зіммелеві тези про імпліцитну логіку об'єктів і релятивістську ситуацію в сучасній культурі, можна уникнути суперечності поміж цими тезами, саме припустивши, що, попри імпліцитну та автономну логіку окремого об'єкта, доля розгортання цієї логіки і її можливих трансформацій залежить від алгоритмів відносин з іншими об'єктами, а отже – від владних відносин поміж ними.

Коли ми виявляємо, що є певні культурні явища, які перебувають на цей момент у полі, що наділяє їх владними можливостями впливу на специфіку існування або формування інших явищ, і ставимо питання про причину такої конфігурації, першим варіантом відповіді є те, що культурна форма влади існує не лише як одна з культурних форм, що трансформує людські взаємовідносини, а і як форма стосунків поміж самими культурними формами. Визнавши неоліберальний політекономічний лад сьогодення ядровим явищем конфігурації об'єктивної культури і поставивши питання щодо причин такої позиції, знову ж таки, виокремимо саму іманентну логіку цього явища, що не обмежується

алгоритмами власного розвитку чи навіть спадковості щодо нових явищ, а містить вдавнання до неочевидного та опосередкованого впливу на існування інших об'єктів. Об'єктивна культура, що зазнала впливу власної уніфікації до ринкової логіки, вочевидь не буде різноманітною у своїй об'єктності, а буде і у своєму смисловому вимірі редукованою до логіки ринку, породжуючи субстанційну одноманітність явищ, гіпертрофування одних сфер культури та занепад інших.

Таку інтерпретацію можна тлумачити двояко, залежно від розуміння владного поля, в якому явище здобуває можливість впливу на інші. З одного боку, причину владної розбалансованості культурних явищ можна знайти в поясненні, котре було б своєрідним поверненням від Зіммеля назад до Маркса, а саме – до концепту «базису і надбудови». В такому разі, варто було б визнати, що владні повноваження явища залежать від характеру цих явищ, а отже, в цьому полі влади перебувають саме явища економічні. Інше ж пояснення свідчить про значну мінливість владних взаємозв'язків, отже, можливість культурної форми чинити вплив на інші форми визначається або його внутрішньою особливістю, або специфікою конфігурації самої історичної ситуації, але не віднесеністю форми до певної категорії культури. Напевно, друге пояснення було б більш властиве доволі далекому від марксизму Зіммелю.

Очевидно, що така владна позиція деяких об'єктів культури стосовно інших ретранслюється і на концентрацію влади цих об'єктів над суб'єктами. Біополітична трансформація суб'єкта задля виробничих потреб кризь призму теорії Зіммеля є звичайним захопленням суб'єкта об'єктивною культурною формою, але саме формою, що має неабияку ґрунтовність та системотворчість для ситуації сучасності.

Критична проблематика між «трагедією» і «конфліктом»

Щодо критичного потенціалу концепту «конфлікт сучасної культури», то, очевидно, не вдасться уникнути порівняння неможливості щирого творення форми, описаної Зіммелем, та кризи метанаративів, описаної пізніше Франсуа Лютаром та його послідовниками (Lyotard, 2016, р. 109). По суті, творення метанаративу, говорячи мовою теорії Зіммеля, є творенням великих культурних об'єктів, особливостями яких є здатність захоплювати людину повністю, підкорюючи її життєву діяльність та ідентичність. Тож ідеології теж є прикладами культурних об'єктів,

тобто вони є творінням вітальних суб'єктів, які здобувають таку самостійність, що вітальні індивіди стають об'єктами влади цих об'єктів. Такі об'єкти, що мали значну емансипативну (або ж продуктивну) складову для вітальних суб'єктів, після її втрати продовжують мати владу над ними, перетворюючи вчорашні засоби на мету. Тобто ідеології теж слугували генераторами вітальних поривів, допоки ринковий стимул не витіснив їх як більш ефективний та універсальний. Недарма Зіммель ще у 1918 р. виокремлює гроші як один із головних прикладів явищ, що трансформувалися з емансипативної чи продуктивної функції у авторитарну мету (Pyuhtinen, 2009, р. 268).

Важливо розуміти, що якщо Зіммелевий модерн завершує стрімкий культурний розвиток, позбавляючи суб'єкта інтенції до створення нових форм, це ще не означає, що розвиток культурних об'єктів на цьому завершується. Як ми можемо спостерігати, кількість технічних винаходів, інституцій і зрештою товарів у кризові часи не зменшилася, а навпаки, значно зросла. Та і Зіммель, коли описує потенційно безмежну за кількістю суму об'єктів, аж ніяк не натякає на те, що в модернові часи вони припинять продукуватися (Simmel, 1921, р. 30). Як можна пояснити те, що кількість об'єктів зростає в часи, коли необхідне для створення цих об'єктів людське залучення робиться менш ймовірним завдяки втраті наївності? По-перше, можна припустити, що така модерна ситуація породжує модерна суб'єкта, який відтворює форми вже без ілюзорної віри в їхню істинність та остаточність. По-друге, варто звернутися до вищезгаданого аспекту, а саме – як цьому сприяють такі системотворчі елементи, як капіталістична економіка. Окрім елементу впливу капіталістичної економіки на інші об'єкти культури, можна виокремити також вплив на вітальний імпульс, що здійснюється суб'єктом для реалізації логіки світу об'єктів. Втрачена наївність вітального суб'єкта компенсується ринковою логікою, тобто одна з об'єктивних форм стає точкою опосередкування між вітальними суб'єктами та їхніми імпульсами. Цей фактор є важливим і для розуміння значущості світу об'єктів, адже за таких умов, коли дещо збивається робота механізму ротації та відтворення форм, їх виробництво все одно акумулюється, і все завдяки тому, що капіталізм як одна з форм не лише трансформує, або навіть визначає логіку їх еволюції (що він без сумніву теж робить завдяки ринковій логіці), а й модифікує вітальний суб'єкт у сам момент входження у світ об'єктів,

створюючи для нього потребу, для якої аж ніяк не є необхідним «великий наратив».

Ринковий стимул хоча і компенсує суб'єктивну умову генерування об'єктивної культури, але, можливо, це лише певною мірою приховує те, що епоха «конфлікту» вже настала, і всі «примноження сутностей» чинним ладом – це плоди, які проростають на ґрунті масових заперечень форми як такої і, натомість, виникають просто від вимушеності заповнювати час існування абичим. Цим абичим постають товарні та інформаційні потоки, які, ніби в романах Гакслі чи Бредбері, зливаються у єдине ціле завдяки диригентам нового творення культури – автономізованим економічним процесам вільного ринку. Тут ми і знаходимо практичну точку перетину в сучасності «конфлікту сучасної культури» і «трагедії культури», їх безпосередню взаємопов'язаність, яка постає з того, що конфлікт сучасної культури, який у теорії Зіммеля є усвідомленим етапом «трагедії», відкриває нові перспективи для її розгортання, очищуючи для неї шлях, мінімізуючи вітальний імпульс на користь більш ефективних об'єктивних механізмів з інновативними способами залучення імпульсу.

Підсумки

На завершення спробуємо систематизувати усі ті аспекти, що дають змогу поглянути на Зіммеєву теорію не як на романтичну та консервативну (що характерно для його сучасників), а як на систему, критичні аспекти якої оприявлюються, якщо прикладати її до ситуації сучасності й інтегрувати у заангажовану соціальну критику.

Точкою відліку Зіммеєвої критичності є розвінчання суверенного суб'єкта шляхом поміщення його в таку систему, де його постання як суб'єкта багато в чому залежить від структур об'єктивної культури.

Капіталістичний лад як один із головних об'єктів, на який спрямовується увага критичних теоретиків, відповідно до Зіммеєвої теорії, є стрижневим елементом «перезрілої культури» сучасності. Його ключовими аспектами виявляються: сприяння відчуженню об'єктивної культури шляхом економічної саморегуляції ринків, накопичення об'єктів культури завдяки перманентному перевиробництву (що стосується як матеріальних, так і інформаційних об'єктів), генерування ілюзій щодо статусу «мети» у засобах життєвих процесів. Останнє знаходить прояв передусім у культурі консюмеризму та кар'єризму, а також у ідеології неолібералізму.

Грошова система, баланс якої, окрім усього іншого, багато в чому тримається навіть не на виробничих процесах, а на інвестиційній саморегуляції, стає вузловою сутністю всевідносності, яка релятивізує аксіологічний вимір будь-чого.

Необхідним для культивування критичності Зіммеєвої теорії «наступним кроком» буде порушення питання щодо взаємовідношення, що має місце не поміж суб'єктом і відчуженим світом об'єктів, а поміж різними об'єктами. Такі взаємовідношення носіїв імпліцитної автономної логіки, вочевидь, мають владну природу, адже включають в себе як темпи відтворення об'єктів, так і модифікації та трансформації їхньої логіки.

Останнім аспектом Зіммеєвої критичності є синтез наслідків міркувань Зіммеєля щодо «трагедії» та «конфлікту» культури. На тлі характерного для сучасності гіпертрофованого розростання світу об'єктів та втрати суб'єктивної наївності творця актуалізується проблема джерела стимулювання (від)творення об'єктів. Ринкова логіка, окрім втручання в темпи і характер розвитку об'єктів, бере на себе роль стимулювання вітально-суб'єктивного імпульсу, послабленого зневірою, що породжена «конфліктом культури».

Список посилань

- Зиммель, Г. (2014). *Избранное: Созерцание Жизни*. Москва, Санкт-Петербург: Центр Гуманитарных Инициатив.
- Baudrillard, J. (2009). *L'échange Symbolique Et La Mort*. Gallimard.
- Bergson, H. (2013). *Essai Sur Les Donnees Immediates De La Conscience*. Harpress Ltd.
- Habermas, J. (1998). Simmel Als Zeitdiagnostiker. In *Philosophische Kultur: über Das Abenteuer, Die Geschlechter Und Die Krise Der Moderne: Gesammelte Essays* (S. 421–435). Berlin: Wagenbach.
- Jeffries, S. (2016). *Grand Hotel Abyss: the Lives of the Frankfurt School*. Verso.
- Kemple, T. (2019). *Simmel*. Polity Press.
- Liotard, J. (2016). *La Condition Postmoderne: Rapport Sur Le Savoir*. Les Ed. De Minuit.
- Pyyhtinen, Olli. (2009). From Metaphysics as Dogma to Metaphysics as Life. *Process Studies*, 38(2), 253–278. <https://doi.org/10.5840/process200938222>
- Simmel, G. (1919). Der Begriff Und Die Tragödie Der Kultur. In *Zur Philosophie Der Kultur* (pp. 223–253). Verlag Von Duncker Und Humblot.
- Simmel, G. Die Krisis Der Kultur. In *Sociology in Switzerland*. Retrieved from web.archive.org/web/20061001204939/socio.ch/sim/phil_kultur/kul_13.htm.
- Simmel, G. (1921). *Der Konflikt Der Moderner Kultur*. Verlag Von Duncker Und Humblot.
- Simmel, G. Die Großstädte und das Geistesleben. In *Projekt Gutenberg*. Retrieved from <https://www.projektgutenberg.org/simmel/grosstad/chap001.html>.
- Simmel, G. (2017). *Philosophie Des Geldes*. Suhrkamp.
- Weinstein, D., & Weinstein, M. (1993). *Postmodern(Ized) Simmel*. Routledge.

References

- Baudrillard, J. (2009). *L'échange Symbolique Et La Mort*. Gallimard.
- Bergson, H. (2013). *Essai Sur Les Donnees Immediates De La Conscience*. Hardpress Ltd.
- Habermas, J. (1998). Simmel Als Zeitdiagnostiker. In *Philosophische Kultur: über Das Abenteuer, Die Geschlechter Und Die Krise Der Moderne: Gesammelte Essays* (S. 421–435). Berlin: Wagenbach.
- Jeffries, S. (2016). *Grand Hotel Abyss: the Lives of the Frankfurt School*. Verso.
- Kemple, T. (2019). *Simmel*. Polity Press.
- Lyotard, J. (2016). *La Condition Postmoderne: Rapport Sur Le Savoir*. Les Ed. De Minuit.
- Pyyhtinen, Olli. (2009). From Metaphysics as Dogma to Metaphysics as Life. *Process Studies*, 38 (2), 253–278. <https://doi.org/10.5840/process200938222>
- Simmel, G. (1919). Der Begriff Und Die Tragödie Der Kultur. In *Zur Philosophie Der Kultur* (pp. 223–253). Verlag Von Duncker Und Humblot.
- Simmel, G. Die Krisis Der Kultur. In *Sociology in Switzerland*. Retrieved from web.archive.org/web/20061001204939/socio.ch/sim/phil_kultur/kul_13.htm.
- Simmel, G. (1921). *Der Konflikt Der Moderner Kultur*. Verlag Von Duncker Und Humblot.
- Simmel, G. (2014). *Izbrannoe: Sozertsanie Zhizni [Selected Works: Contemplation of Life]*. Moskva, Sankt-Peterburg: Tsentr Gumanitarnykh Initsiativ [in Russian].
- Simmel, G. Die Großstädte und das Geistesleben. In *Projekt Gutenberg*. Retrieved from <https://www.projekt-gutenberg.org/simmel/grosstad/chap001.html>.
- Simmel, G. (2017). *Philosophie Des Geldes*. Suhrkamp.
- Weinstein, D., & Weinstein, M. (1993). *Postmodern(Ized) Simmel*. Routledge.

Denys Sultanhaliiev

CRITICAL POTENTIALS OF GEORG SIMMEL'S PHILOSOPHY OF CULTURE

This article offers an interpretation of Georg Simmel's philosophy of culture as a theory that can be applied to a critical view of the cultural and political economy situation of our time. This interpretation allows us to somewhat re-actualize the legacy of the German philosopher in the context of contemporary critical thought. The interpretation was created on the basis of the analysis of two Simmel's key concepts, namely: "tragedy of culture" and "conflict of culture", as well as their relationship. In addition, the basis for such reading was Simmel's understanding of the subject, which denies the absolute sovereignty and asserts his appearance only under the influence of cultural objects. This is complemented by the interpretation of the "tragedy of culture" as a theory that debunks the "sovereign subject" as discussed by Dina and Michael Weinstein in Postmodern(ized) Simmel. Interpretation of Simmel's theory of culture as critical towards its object includes an analysis of various phenomena inherent in modern culture from the standpoint of this theory. First, such a phenomenon is the capitalist system, which, due to its self-regulation, is an absolutely alienated object and a stimulator of the quantitative distribution of cultural objects. Secondly, the imperious relationship of cultural objects and the level of influence of some objects on the development and distribution of others allows us to look at how certain cultural phenomena transform culture as a whole. The third point is the relativization of reality and values and the role of the phenomenon of money in this process. Finally, it is the transformation of the role of subjects in the process of creating cultural objects. This transformation arises as the effect of placing the "tragedy" and "conflict" of culture in the same plane of contemporaneity, as a result of which the impulse to reproduce an objective culture can no longer be provided by a subjective impulse; but there is no decline in the rate of growth of an objective culture, and therefore, the key objects of culture are taken the function of this impulse.

Keywords: Simmel, philosophy of culture, critical theory, alienation, capitalism, subject.

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

Матеріал надійшов 10.08.2020